

7. VIDES I MORTS ORDINÀRIES

Alguns binissalemers corrents

Considerem que parla amb molta raó l'historiador Antoni Pons Pastor, quan protesta, "Massa i prou, [...] *destorben-se els estudiosos i cronistes de representar nos amb llarga narració de paraules el descapdellament d'ancianes genealogies, ultra l'esgarripança d'aferissades lluites, corpresos sens dubte, de lo que més avant Carlyle anomenava "teoria de herois" segons la qual és lloada desmoderadament la influència de barons singulars en el procés evolutiu de la Humanitat". (BSAL XXIII, "Els Gremis", p. 160).*

Tanmateix, no podem descobrir gaire cosa de les persones normals i corrents que vivien fa més de set segles. Típicament, per nosaltres els homes no són més que un nom i les dones són tractades com afegitons d'un home.

L'anonimat de les persones medievals ha estat remarcat moltes vegades; és com si els mancàs un sentit de si mateixos com a individus. Al món medieval, l'home, agombolat per la comunitat, involucrat en un projecte comú, tenia identitat i podia aprofitar-se de la seguretat del col·lectiu. Els esforços del seu treball es valoraven com una part indestriable d'un projecte més ampli. A més, l'escala del seu món social era molt reduïda, per norma es limitava al cercle de persones que vivien al seu llogaret, més alguns amics o familiars de llocs propers. A qui podien impressionar amb les seves qualitats individuals?

El que es descobreix quan se cerca una persona concreta a l'edat mitjana és un grup familiar del qual sovint resulta impossible distingir-ne l'individu. Es pot pensar que l'ús repetit del mateix nom és la causa principal de la dificultat d'identificació, però en podien haver afegit un distintiu d'ocupació o de lloc, per exemple, per evitar dubtes i no sempre ho feien. D'altra banda, els escrivans del moment no pensaven en la problemàtica que aquest fet causaria a les èpoques posteriors; sabien a quin 'Jaume Bestard', per exemple, es referien. S'acaba tenint la sensació que l'important no era l'individu sinó l'entitat familiar.

Que una persona destacàs entre els altres no suposava cap avantatge, sinó més aviat un perill. Robert Fossier ho expressa així: "*En una sociedad frágil a causa de tantos peligros incontrolables, el hombre sólo estaba perdido*" (2008, p. 110). Fins i tot els més rebels medievals es resistien a abandonar voluntàriament l'últim recer associatiu que suposava l'església, a pesar de la reticència d'aquesta a abraçar-los. Fossier també nota que "*la solterona, el ladrón, el exiliado o el moribundo están solos, pero únicamente porque han sido excluidos del grupo o van a serlo. Ninguno de ellos ha elegido vivir solo*" (2008, p. 224). Recordem que la sanció principal que imposava l'església era l'excomunió, l'expulsió del grup que, refinada en graus diversos, va ser bastant efectiva per mantenir el seu domini de la societat durant segles.

Com podem apropar-nos a la gent?

És a la fi de les seves vides que podem conèixer individualment alguns veïns. A través de testaments tenim l'oportunitat d'apropar-nos a persones corrents que mai no havien fet res remarcable. El nombre de testaments que es conserven de binissalemers dels segles XIII i XIV és relativament abundant, i il·luminen aspectes de la vida i creences dels testadors.

"El cristiano [...] vivía una "religión de miedo": el de haber pecado demasiado y con ello haber arruinado sus posibilidades de Salvación" (Fossier, 2008, p. 141). Sobre tota altra consideració, hi havia la por de suspendre en el judici final i ser condemnat a passar l'eternitat subjecte als turments de l'infern. Per això, testar i fer un testament sincer en el moment en què no es podia enganyar Déu omnipotent, era de summa importància. La gent solia testar quan tenia pressentiment de la proximitat de la mort, no abans. Després de manar on volia ser enterrat, el moribund repartia els seus béns "en orden a lo mas esencial presta atención preferente a las mandas

Llucifer, l'àngel caigut, es empès a la boca de l'infern com càstig per intentar posar-se al nivell de Déu. [Fig. 31]

pias, reconoce deudas, repara injurias, suplica perdón de los agraviados [...]” (A. Santamaria, 1988, p. 30) amb la finalitat de netejar la seva imatge en preparació al veredicte final.

Així, amb els testaments, podem aprendre coses sobre la personalitat i les circumstàncies individuals. El primer testament que tenim és d'un emfiteuta típic: "1240, 11 febrer. Ramon, bisbe de Mallorca estableix per millorar i conrar a Berenguer de Terrades mitja jovada de terra [8 quarterades] a l'alqueria anomenada Benissalem, terme de Canarossa, a les cavalleries dels homes de Vic, i pertany a la Seu de Mallorca [...]" (RRV1).

"1247, 14 març. Testament de Berenguer de Terrades. Vol ésser enterrat a la Casa de Santa Anna de Barcelona on un prevere celebrarà cert aniversari i misses; per executar l'obra pia assigna 25 morabetins censals dels quals 8 els encarrega sobre 4 jovades de terra que té en alou franc a l'alqueria Benissalem de Mallorca" (RRV1).

En deduïm que Berenguer de Terrades sentia enyorança i volia ser enterrat a la terra familiar de Catalunya, encara no s'identificava de ple amb Mallorca. Tenia, no obstant això, un bon patrimoni a l'illa, amb propietats a Santa Maria del Camí i almenys 64 quarterades acumulades a Binissalem. Podem especular que de Terrades fou inicialment porcioner a Santa Maria i que, quan la seva economia prosperà, comprà terres a Binissalem. Es nota que havia d'existir ja un cert nivell de protocol·lització per organitzar la recol·lecta i traslladar cada any els doblers del cens a Barcelona.

Nou anys més tard, el 1256, Berenguera de Sant Julià, germana de Bernat de Morneta, manava "... Pren per la seva ànima i sepultura 40 sous. Vol ésser enterrada al cementir [sic] de l'església de Santa Maria de Rubines i assigna al rector 7 sous, a l'obra de l'església 8 sous, per celebrar misses per l'ànima de sa mare 10 sous. El que sobri vol sia donat als pobres" (RRV1).

En aquest testament trobam la primera notícia que tenim del cementiri després conegut com a 'cementiri rural' o 'cementiri vell'.

Una mort i enterrament, del "Ofici de defunts". [Fig. 32]

Al testament de Berenguera de Sant Julià, "signa Bomàs prevere de Rubines que ho va escriure" (RRV1). Sembla que alguns preveres solien apropar-se a casa d'un moribund benestant amb l'esperança d'assegurar beneficis per 'l'obra', el manteniment de l'església parroquial o en benefici propi.

Els pobres

És molt típic deixar un llegat als pobres. A l'època medieval els pobres ocupaven un lloc especial a la societat. Malgrat que hi va haver debats intel·lectuals damunt l'actitud correcta per afrontar el problema de pobresa i que el mateix Ramon Llull, "expone que la Iglesia debería adoptar medidas para aliviar su estado de postración, como la instauración de procuradores de los indigentes y de canónigos de pobreza" (Antoni Riera Melis, 1996, p.44), les iniciatives no anaven més lluny d'assegurar-ne la pròpia subsistència. A més, aquest tractament fou altament selectiu.

Riera Melis parla de la "concepción providencial de la pobreza", que "Los pobres no son el resultado de un mal funcionamiento de los mecanismos de distribución social de la riqueza [...] sino un elemento necesario en el proyecto de la salvación diseñado por la Providencia divina" (1996, p. 40). El cita J. P. Migne al *Patrologiae Latina* del 1863.

"Dios podría haber dado la riqueza a todos los hombres, pero ha querido que haya pobres, para que los ricos tuviesen la ocasión de redimir sus pecados" (1996, p. 40).

No tots els pobres eren considerats dignes de rebre almoïna; el criteri era la seva actitud de resignació i el seu comportament impecable. Entre els pobres també hi havia 'classes' i els que es revoltaven o sucumbien al crim o a la mala conducta mancaven, als ulls de les autoritats, de la consideració d'autèntics indigents.

En principi, els acomodats deixaven i donaven diners al pobres exclusivament

Dos mendicants del principi del segle XIV. Un home empeny un nin deformat damunt un carretó i un altre home obre el seu moneder. [Fig. 33]

mitjançant les institucions de l'església, però, ja al segle XIII, nobles i rics homes també fundaren obres caritatives. Amb la creació d'institucions particulars dedicades a la caritat, la situació va arribar al punt que hi havia una categoria de pobres professionals que tenien la subsistència, però res més, garantida. El seu deure era pregar per les ànimes dels seus benefactors, i qui tenia més pobres pregant, més benefici espiritual acumulava.

El 25 de juliol de 1276, Bernat Riera “Deixa per la seva ànima 40 sous dels quals es donaran a l’obra de Santa Maria de Rubines 5 sous, al rector 4 sous, al capellà que serveix dita església 12 diners. Per redimir captius 12 diners. Per oblidar injúries 5 sous. Fa deixes a parents i amics [...]” (RRV1).

Fa la impressió que havia tingut una vida conflictiva. Tan sols després de la preocupació per esborrar les taques que podien entelar el seu bon nom arriben els llegats a ‘parents i amics’ cosa que, segons pensa Alvaro Santamaria, indica un concepte peculiar de família. (1988, p. 32). Algunes persones varen mantenir un record per amistats o servents fins i tot superior al que demostraven per la seva família. En

Imatge d’un tractat de lleis romanes en el qual Satanàs reclama l’ànima d’un pecador davant l’horror de la seva dona. [Fig. 34]

tot cas la suma destinada a la família podia haver-se vist sensiblement disminuïda pels llegats pietosos.

Així, el testament de Pere Ferrer:

“16 maig, 1285. Testament de Pere Ferrer que, no havent-hi notari, fou fet en poder del seu germà Ramon Ferrer i Bernat Puigsec rector de l’església de Rubines. Pren per la seva ànima 10 lliures i assigna 5 sous a l’obra de l’església de Rubines, al clergue de Sant Esteve de dita església 2 sous [aquest és el tenedor del benefici de Bernat Avinent], al

rector 10 sous, a cada hospital de l’illa 6 diners, als frares menors, predicadors 12 diners. Fa deixes als seus parents i nomena hereva sa filla Berenguera” (RRV1).

Els hospitals

A Mallorca, durant els anys en què la jerarquia de l’església es disputava la jurisdicció entre si i el papa refusava instituir un bisbe amb seu a Ciutat fins a veure satisfetes les seves demandes econòmiques, l’activitat cristiana es va centrar en els ordes monàstics, molts dels quals eren ordes mendicants. Els franciscans acompanyaren el rei En Jaume a la campanya militar i eren porcioners. Els dominicans arribaren l’any següent, el 1230.

Un total de quatre hospitals varen ser fundats entre 1230 i 1234, i tal pressa potser responia a l’esglai sofert per l’expansió d’una malaltia, aparentment contagiosa, que atacà les tropes a la primavera de l’any 1230, opina Pau Cateura (1979-80, p. 115). El primer hospital de tots, el de sant Antoni Abad, fou obra del rei En Jaume; el segon, de sant Andreu, obra de Nunyo Sanç; el tercer, sant Espirit, i el quart, santa Magdalena, ambdós de Ponç Hug, comte d’Empúries.

Els hospitals eren petits, d’una dotzena a vint llits com a màxim, i van ser fets sense planificació expressa. Estaven més preparats per donar atenció espiritual que mèdica, i a vegades es dedicaven a persones d’un grup determinat, com els mercaders, els mariners o els jueus. Diu Pau Cateura, “*Su plantilla solía contar con los servicios de un médico i un boticario; el resto lo constituían el capellán, el procurador, [el gerent en aquest cas], y el personal de servicio*” (1979-80, p.116).

“*El médico o cirujano de la baja Edad Media sólo estaba, por lo general, en disposición de ofrecer sus conocimientos empíricos o los frutos de su experiencia personal*” (1979-80, p. 120).

També es fundaren hospitals per a malalties específiques; per als rebutjats per la societat, com la lepra o la pesta o d’altres malalties endèmiques entre els pobres. Cap a la fi del segle ja s’havien fundat hospitals fora de la ciutat. Entre els primers en podem comptar un a Inca, el 1273, i possiblement un altre a Sóller, el 1283, però no tenim informació de quants funcionaven en el moment de la mort del Pere Ferrer a l’any 1285. Les institucions hospitalàries foranes no tenien especialització i Pau Cateura descriu “*los canones hospitalarios de l’època*” com “*sala/s de enfermos, [...] capilla [i] cementerio, construido, en un extremo del patio o jardín hospitalario*” (1979-80, p. 119).

Un metge examina l’orina del seu pacient. Aquesta pràctica era una de les més “científiques” de la medicina medieval per diagnosticar malalties. Hi havia taules d’interpretació i classificació de l’aspecte d’orina. [Fig. 35]

Encara que en aquest apartat, pretenem parlar de persones corrents, tots els testadors citats eren de famílies ‘acomodades’, amb propietats i rendes. Eren persones corrents en el sentit que les seves vides havien estat particulars, no públiques. Quan Pere de Massanes, “*de la parròquia de Robines, essent ja vell, disposa el seu testament*”, (RRV2, p. 8) ho va fer amb bastant de detall, donant directrius precises

als marmessors i beneficiats. Fa la impressió que havia pensat i planificat les seves últimes voluntats durant temps, sense presses, i que volia que les disposicions reflectissin el seu estatus en la societat.

“1312, febrer.- [...] Pren per la seva ànima 10 lliures. Vol esser enterrat al cementiri de l’església de Robines i deixa 5 sous al rector per drets parroquials. Deixa 2 sous al baci dels pobres vergonyants de la parròquia. Més 5 sous als preveres que celebren a l’església, el dia del seu òbit. Deixa a l’obra de la capella de Santa Maria de Lluç, capella de Santa Magdalena del puig d’Inca 2 sous a cada lloc. Vol que sia comprat un cobertor de lli per a l’altar de Santa Maria de Robines i assigna 40 sous. Deixa als frares menors i predicadors de Ciutat 2 sous a cada convent. Deixa a la seva filla Elisenda muller de Guillem d’Entensa, a Saura muller de Ferrer Domènec i a Brunisenda muller de Bartomeu Boscans, 10 sous. Al seu fill Pere de Massanes 10 sous. Al seu germà que habita a la parròquia de Massanes de Catalunya 50 sous si és viu i si ha mort vol que sia donat als pobres. Al seu fill Guillem aquell camp que té a l’alqueria de Robines i un trull d’oli; el qual fill, cada any, el dia del Divendres Sant, i sabent-ho els pobres de Robines, distribuirà 3 quarteres de forment. Vol que durant un any un prevere celebri misses a l’església de Robines, taxant salari de 15 lliures. Deixa 10 sous a la filla major de Miquel Socarrat de Benissalem” (RRV2, p.8).

La cosa més interessant d’aquest document és que a part dels 50 sous al seu germà de Catalunya “*si és viu*”, totes les provisions semblen egoistes en el sentit que són per honorar a la seva imatge a la terra i procurar-se un bon lloc en la vida eterna. Els 10 sous que deixava a les seves filles i un fill havien de tenir alguna finalitat simbòlica; hem de suposar que havien tingut donacions, com el dot, anteriors, perquè 10 sous no podien tenir la consideració d’herència. Tan sols deixava béns al fill que havia de distribuir gra entre els pobres: un solar i una tafona d’oli, i així aquest podria mantenir el costum que el seu pare havia instituit. Fixem-nos en la frase “*Sabent-ho els pobres de Robines*”.

També es detecta orgull en la relació dels noms dels seus gendres. Qui podia ser “la filla major de Miquel Socarrat”?

La societat

No es feien estudis sociològics en aquella època, però extrapolant a partir dels documents que conservam, podem concloure que les diferències socials no eren molt acusades entre els colonitzadors de la comarca al segle XIII. La escassetat de població havia obligat a tothom a ser

Un dentista treu una dent amb tenalles de plata en una miniatura, dins de la lletra D. A notar la cadena de dents enormes, probablement el senyal de l'ofici del dentista. [Fig. 36]

polifacètic, i a poder exercir més d'un ofici segon les circumstàncies.

“No hi havia una distinció absoluta entre un artesà i un pagès o qualsevol altre ciutadà; tampoc entre un artesà i un senyor. [...] tothom treballa amb les mans, i a vegades amb molta habilitat. Un notari podia treballar com a sastre, i el seu fill com a sabater”. (Emmanuel Le Roy Ladurie, 1978, p 6) (traduït d'anglès)

L'autor parla d'una àrea remota del comtat de Foix, no molt lluny de Perpinyà,

al començament del segle XIV. Tanmateix la vida no era molt diferent aquí. Se suposa que els artesans professionals eren itinerants al segle XIII, quan la població estava dispersa.

El següent testament, transcrit per Francesc Canals, mostra un contrast absolut. Està ple de preocupació pels fills i sembla confeccionat amb presses per un home aparentment sense propietats. Ja el 1339 era excepcional escriure les últimes voluntats sense un notari, el qual en circumstàncies normals havia de guardar el document. En Bonanat Bru havia tingut un accident o va caure malalt de sobte; se sentia “en perill de mort e des de present no pugi haver notari públic per subordinar e per departir ço del meu”.

A més, inusualment, el dicta amb les seves pròpies paraules “Jo, en Bonanat Bru, amb molt bon seny e amb paraula, en presència dels tres davall escrites, prec a vós, En Pere Bru, escrivà de la cort del senyor rei en Robines, que com En Bononat, sia en perill de mort [...] requis a vós En Pere Bru, així com escrivà reial que vós, les damunt dites coses, escrits en lo llibre reial, per tal que d'aquelles a mi e als meus sia certa cosa, e d'aquelles haia memòria perpetual, així com damunt és dit”.

La composició d'aquest testament no tenia la forma usual, probablement perquè l'escrivà no estava acostumat a redactar-les o, potser, perquè en Pere fou familiar de Bonanat i s'emocionà per les circumstàncies. Després de la primera part, l'escrivà torna al discurs en tercera persona, més normal:

“En continent lo dit Pere Bru, per pregàries d'aquell Bonanat Bru, en presència dels tres davall escrits, escriví en lo llibre reial les dites coses, per haver d'aquelles memòria perdurable”.

Segueix una oració en què l'escrivà parla amb la seva pròpia veu “Les coses així com davall es segueixen, així com la damunt dit Bonanat confessa ab jo de paraula a paraula”.

Segueix una relació de les quantitats de diners que diverses persones devien a Bonanat Bru, un total de 39 ll. 9 s. Fa pensar que Bonanat era un artesà, perquè les comandes solien ser pagades en dies festius, una

vegada a l'any, per Sant Miquel o per Nadal, per exemple. (Entre els deutors esmentats hi ha Jordi Grec, esclau lliure, que apareix com a prestamista a l'any 1344).

Després segueix una relació dels seus béns que guarden els seus amics i marmessors: Guillem Garona i Jacme Pascual “Item, li deu en Jacme Pascual, 6 quarteres d'ordi i 1 sou.

Item, li té En Guillem Garona en una sitja, 15 quarteres de forment.

Item, ha en casa del dit Guillem Garona, 2 quarteres de forment.

Item, ha en casa del dit Guillem Garona, 6 quarteres d'ordi.

Item, ha en casa del dit Guillem Garona, una caixa ab camises e ab bragues e ab frasques, les quals totes coses lo dit Guillem Garona confessa, davant los tres davall escrits, que ell lo dit forment, ordi e draps en son poder tenia per lo dit Bonanat Bru, així com damunt és contingut, així mateix lo dit Jacme Pascual”.

Entenem que Bonanat no estava casat, que no tenia casa i que no vivia amb els seus pares. En els últims dos paràgrafs s'aclareixen les circumstàncies:

“Feta suma de totes les damunt coses a ell degudes, dix e mana lo dit Bonanat que de tots sos béns, e si li venia la mort, que fossen donats per la sua ànima 100 sous [són 5 lliures], dels quals 100 sous, es farà la sua sepultura per mà d'En Jacme Pascual e d'En Guillem Garona, retenguent a cascun 5 sous per sos lurs treball. Que de tot lo sobre pus, fo logat un clerga, el qual cantàs, per ànima sua, en l'església, menys tant com aquella cosa abastàs”.

Fixem-nos com el discurs llisca cap a la primera persona d'en Bonanat: “Item, vol e mana que d'els seus béns sien lexats a sa mare la meitat, e a 2 infants, lo ramanent sia departit, mig per mig entre aquells dos infants fill seus, ço és En Pere e En Berenguer, els quals haguí de Na Catalina, cativa d'En Bernat Cantarelles e los quals ja ha alforats, segons és contingut e als quals infants cascun jo lex per amor de Déu, e quals vol e mana que sien francs de tota captivitat, per amor de Déu, així emperò que tots lurs béns e de presents

detenga e possesca lo dit En Jacme Pascual ensemps ab lo dit Guillem Garona, fins que ma mare o hom per ella sia vengut de l'illa de Menorca a Mallorca, e de present esser venguda ma mare o hom per ella vull e man, que aquells damunt dits béns, lo dit En Jacme Pascual e Guillem Garona, que aquells béns donin e deven donar a ma mare o a hom per ella e aquells béns ella tenga e possesqui fina a tant que aquells sien d'edat de 15 anys. Així emperò vull e man que si un d'aquells infants mora menys d'edat complida, que tot dar-li a l'altre e si tots dos moren menys d'edat complida, que sia de ma mare o dels seus.”*

Podem sentir la urgència, la desesperació d'aquest home perquè els seus fills, en situació irregular, il·legítims, ‘bords’, tinguessin el futur assegurat com a homes lliures. Diu que ja els han alforrat, que eren lliures en principi, però ell no se'n fiava.

Dues dones de dol. [Fig. 37]

La família Cantarelles és la principal deutora i Bernat Cantarelles s'esmenta al testament com a ‘prohom’. Al 1351, Guillem Cantarelles, un altre deutor de 5 sous “per sa muller”, era batle. Pensem que aquesta família tenia propietats per la muntanya, per la part de l'actual possessió de Bellveure, que aleshores podia haver estat de la cavalleria de les monges de Jonqueres.

(*) Document de la Cúria Reial de Binissalem, a l'arxiu municipal, transcrit per Francesc Canals per motiu d'una exposició dins el marc de la Festa des Vermar, 1988, i també publicat el 1989.

(*)

També trobarem el nom, Brull o Des Brull, a Inca, durant els segles XIII i XIV, d'una família que possiblement estava emparentada amb els Bru de Binissalem.

La família Bru* destacarà a Binissalem durant el segle XIV. El 1345 Pere Bru fou un dels quatre elegits al Consell General dels jurats de Ciutat. L'any següent, els elegits “reclamen 4 sous per cada dia” de desplaçament (RRV2, 15). Segurament fou un altre Pere Bru (tal vegada el fill natural de Bonanat Bru) qui va ser batle l'any 1375, trenta-cinc anys més tard?

El destí dels infants és menys cert. Un document de 1341 es refereix a ells i al seu tutor, un tal Francesc Bru, el qual reclamava 56 sous i 1 diner de la viuda de Jacme Pascual, un dels marmessors. Potser ja havien mort ambdós marmessors. (Francesc Canals, 1989, p.69).

FIGURES CREANT BINISSALEM

CAPÍTOL 7

- [31] Detall de: “Fall of Lucifer”, *Speculum humanae salvationis*, (1350-1400) Arundel 120 f. 4v, Alemanya, The British Library
- [32] Taller d'Arnau Bassa, *Llibre d'hores de la reina Maria de Navarra*, (1342) fol. 301v 3257, Viquipedia
- [33] Man confronted by two beggars, *Luttrell Psalter*, (1325-40) Add. Ms. 42130, f. 79v, The British Library
- [34] Dead Man and Devil, *Digestum Vetus*, (1300-10) Arundel 484 f. 245, França, The British Library
- [35] *Breviarium*, (segles XIII or XIV) MacKinney Collection, 170 (D.b. VI. 1) Folio 87v, Edinburgh University Library
- [36] “File Medieval dentistry.jpg”, (1360-75) Anglaterra, Wikipedia
- [37] Jehan de Grise, *Roman d'Alexandre*, (1338-1344) Flandes, MS 264, 96r, copyright, amb permís de Bodleian Libraries, University of Oxford

FONTS CITADES.

- _Antoni Pons Pastor, “Els Gremis”, *BSAL* 23, 1930-31
- _Robert Fossier, *Gente de la Edad Media*, taurus santillana, Madrid, 2008
- _Alvaro Santamària Aranda, “Sobre morales i religiosidad en la post conquista de Mallorca”, *Estudis Baleàrics I*, 1988
- _RRV 1
- _Antoni Riera Melis, “Pobreza y alimentación en el Mediterráneo Noroccidental en la baja edad media” XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals: *La Mediterrànea, àrea de convergència de sistemes alimentaris, (segles V-XVIII)*, 1996
- _Pau Cateura, “Hospitales Foraneos de Mallorca (siglos XIII-XV)” *Mayurqa* 19, 1979-80
- _Emmanuel Le Roy Ladurie, *MONTAILLOU, The Promised Land of Error*, Braziller, New York, 1978
- _RRV 2
- _Francesc Canals, *Aproximació sòcio-econòmica a Binissalem en el segle XIV*, 1989

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.